

SEVGİNİN VE ŞİDDETİN KAYNAĞI

Derleyen: Halit YILDIRIM

01 Eylül 2006

ÖNSÖZ

“*Kendini Savunan İnsan*”da tanrısal esinlere ya da insanların yaratmış olduğu yasa ve anlaşmalara değil, insan doğasına ilişkin bilgilerimize dayanan ahlaksal normlar sorununu inceledim. Bu kitapta sorunu daha geniş bir açıdan ele alıyor, kötülüğün ne olduğunu, iyiyle kötü arasındaki seçmeyi inceliyorum. Son olarak da bu kitabın Sevmeye Sanatı’nın tamamlayıcısı olduğunu belirtmem gerekir. Sevmeye Sanatı’nda asıl konu kişinin sevmeye yetisiyken, burada kişinin yok etme yetisi, narsisizm ve kandaşla cinsel ilişki saplantılarıdır. Burada sevgisizliğin tartışması sayfalar tutsa da, sevgi sorunu daha yeni, daha geniş bir açıdan, yaşam sevgisi açısından ele alınmıştır.

Bu kitabın amacı, ruh çözümleme konusundaki görüşlerimin Freud’un kuramlarıyla bağlantısını açıklığa kavuşturmadır. “Kültür okulu” ya da “Yeni Freud’çuluk” diye adlandırılan yeni ruh çözümleme okuluna bağlıymış gibi sınıflandırılmayı hiçbir zaman kabul etmedim.

Bu kitapta Freud’un Oedipus kompleksi, narsisizm, ölüm içgüdü gibi en önemli bulgularının onun felsefi öncülleriyle engellendiğini göstermeye çalıştım; Freud’un bulguları, onun felsefi öncüllerinden kurtulduktan sonra yeni bir görüş çerçevesine aktararak büyük bir güç ve anlam kazanmıştır.

Erich FROMM

İNSAN KURT MU, KUZU MU?

Bazıları insanların kuzu, bazıları da kurt olduğuna inanır.

İnsanların kuzu olduğunu ileri sürenlerin şunları belirtmeleri yeter: Kendileri için zararlı olsa bile, insanlar onlara söylenenlerden kolaylıkla etkilenirler; yıkımdan başka bir şey getirmeyen savaşlarda önderlerini körü körüne izlerler; belli bir inançla söylenen, kaba kuvvetle de desteklenen her şeye inanırlar.

Büyük Engizitörler ve diktatörler, kendi düzenlerini oluştururken insanların kuzu olduğu fikrine dayanmışlardır. Dahası, insanların kuzu ya da koyun olduğu, bu nedenle kendileri adına karar verecek önderlere gereksinme duydukları inancı yüzünden önderler de şuna içten inanmışlardır: Kendileri, insanlara istediklerini verdiklerinde-*acı olsa da*-ahlaksal bir görevi yerine getirmekte, insanların omuzlarından sorumluluk ve özgürlük yükünü almaktadırlar.

Belki insan, hem kurttur hem de koyun-ya da ne kurttur ne de koyun.

Ulusların düşmanlarını yok etmek için en yıkıcı güçleri kullanmayı tasarladıkları, kendilerinin de bu yıkımda yok olacaklarını bilmelerine karşın amaçlarından vazgeçemedikleri günümüzde, bu soruların yanıtları büyük bir önem taşıyor. İnsanın doğuştan yok etme eğilimi taşıdığına, şiddet ve güç kullanma gereksinmesinin insanın içinden doğduğuna inanırsak gittikçe artan vahşete karşı direncimiz zayıflayacaktır. Bazılarımız daha ileri ölçüde olmak üzere, hepimiz kurtsak, kurtlara karşı neden direnelim o zaman?

İnsanın kurt mu, kuzu mu olduğu sorusu, daha geniş ve daha genel bir anlamda, Batıdaki tanrıbilimsel ve düşünsel görüşün en temel sorunlarından birinin başka biçimde dile getirilişidir:

Tevrat’ta, insan temelde çürük olarak kabul edilmez. Adem’le Havva’nın Tanrı’nın buyruğunu dinlememeleri günah olarak adlandırılmaz: kitabın hiçbir yerinde bu başkaldırmanın insanı kötüleştirdiğini gösteren bir şey yoktur. Tam tersine bu başkaldırma insanın kendisinin farkında olmasını, seçme yetisini kullanabilmesini sağlar. Böylece son çözümlemede bu ilk başkaldırma eylemi, insanın özgürlüğe doğru attığı ilk adımdır. Öyle anlaşılıyor ki, Adem’le Havva’nın başkaldırması Tanrı’nın planladığı bir şeydir; çünkü peygamberlerin getirdiği görüşe göre insan, Cennet’ten kovulmasaydı, kendi tarihini yaratamayacak, insanca güçlerini

geliştiremeyecek, henüz birey olmadığı eski uyumun yerine tam gelişmiş bir birey olarak doğayla yeni bir uyum kuramayacaktı.

Tevrat'taki görüş, insanda iki yetinin-iyilik ve kötülük yapma yetisinin-bulunduğu, insanın iyiyle kötü, kutsamayla lanet, yaşamla ölüm arasında seçme yapabileceği yolundadır.

Bunun **Hıristiyanlık'taki gelişimi** değişik olmuştur. Hıristiyan Kilisesi'nin gelişmesi sırasında Adem'in başkaldırması günah sayıldı. Bu, öylesine büyük bir günahı ki yalnız Adem'in kişiliğini bozmakla kalmadı onun tüm çocuklarını da lekeledi; öyle ki, insan artık kendi çabasıyla bile bu kötülükten kurtulamıyordu. Ancak Tanrı'nın lütfu, insanlar için ölen İsa'nın ortaya çıkışı, insanın kötülüğüne son verebilir, İsa'yı benimseyenlere kurtuluş yolunu açabilirdi.

Savaş açmak için nasıl silahlar gerekliyse, milyonlarca insanı yaşamlarını tehlikeye atmaya ve katil olmaya sürükleyebilmek için de nefret, öfke, yıkıcılık ve korku gibi tutkular gereklidir. Bu tutkular savaşı başlatmak için gerekli koşullardır; savaşın nedenleri değildir; tıpkı, silahların ve bombaların kendi başlarına bir savaş nedeni olmamaları gibi.

İnsan eğilimlerinin en kötü ve en tehlikeli temelini oluşturan üç olguyu belirteceğim; bunlar,

1. Ölüm sevgisi,
2. Hastalıklı narsisizm ve,
3. Birlikte yaşayan insanlar arasındaki kandaşla cinsel ilişki saplantısıdır.

Bu üç eğilim birleşerek insanı yıkmak için yıkmaya, nefret etmek için nefret etmeye götüren “çürüme belirtisi”ni oluşturur. “Çürüme belirtileri”nin karşısına “gelişme belirtileri” dediğim şeyi koyacağım; bu belirtiler ölüm sevgisine karşı yaşam sevgisini, narsisizme karşı insan sevgisini, kandaşla cinsel ilişki saplantısına karşı bağımsızlığı kapsıyor.

DEĞİŞİK ŞİDDET BİÇİMLERİ

Şiddetin en normal ve hastalısız biçimi **oyunda ortaya çıkan şiddet'tir**. Bu tür şiddet yıkıcılık ya da nefretten doğmayan, yıkım amacı gütmeyen hüner gösterilerinde ortaya çıkar. Bu oyunlu şiddetin çeşitli türleri ilkel kabilelerin savaş oyunlarından Zen Budistleri'nin kılıç oyunlarına dek pek çok örnekte görülebilir. Bu oyunların hiçbirinde amaç öldürmek değildir; oyun ölümle sonuçlanırsa bu, rakibin “yanlış yerde durmuş olmasından” doğar. Elbette şiddet oyunlarında yok etme isteğinin bulunmadığını söylemek ancak bu oyunların ideal biçimleri için geçerlidir.

Uygulamada oyunlu şiddetten daha önemli olan şiddet türü **tepkisel şiddet'tir**. Tepkisel şiddetten, bir insanın kendisinin ya da başkasının-yaşamını, özgürlüğünü, onurunu ve malını korumak için kullandığı şiddeti anlıyoruz. Bu şiddet korkudan doğar; bu yüzden de belki en çok rastlanan şiddet biçimidir. Bu gerçeklikten ya da evhamdan doğan bir korku, bilinçli ya da bilinçsiz bir korku olabilir. Bu tür şiddet ölümün değil yaşamın hizmetindedir; amacı da yıkım değil korumadır. Bu tür şiddet bütünüyle akıldışı tutkuların değil, bir ölçüde akla uygun hesaplardan doğar; bundan dolayı amaçla araç arasında belli bir dengeyi gösterir.

Varsayılan bir tehdide inanmaktan doğan ruhsal sonuçlarla gerçek bir tehdidin yarattığı ruhsal etkiler elbette aynıdır. İnsanlar kendilerini tehdit altında duyarlar; kendilerini savunmak için de öldürmeye, yok etmeye hazırdırlar.

Tepkisel şiddetin bir başka biçimi de, engellemelerden doğan **gerginlikte ortaya çıkan şiddettir**. Herhangi bir istekleri ya da gereksinimleri engellendiği zaman hayvanlarda, çocuklarda ve erginlerde saldırgan davranışlar görürüz. Bu türden saldırgan davranışlar engellenen amaca şiddet kullanarak ulaşma yolunda çoğu zaman boşa çıkan girişimlerdir. Bunun yok etmek amacıyla değil, yaşamak amacıyla girişilen bir saldırganlık olduğu açıktır.

Engellemeden doğan saldırganlığa bağlı olan başka bir tür de gıpta ve kıskançlık'tan doğan düşmanlıktır. Hem gıpta hem de kıskançlık bir tür gerginlik yaratır. Bunun nedeni A'nın istediği bir nesneye B'nin sahip olması ya da A'nın sevgisini özlediği bir kişinin B'yi sevmesidir. Kendisinin istediği ama sahip olamadığı şeylere sahip olan B'ye karşı A'da nefret ve düşmanlık doğar.

Hiçbir suçu olmamasına karşın sevilmeyen Kabil'in kayırılan öz kardeşini öldürmesi, Yusuf'la kardeşlerinin öyküleri kıskançlık ve gıptaya klasik örneklerdir.

Tepkisel şiddete benzer ama hastalığa ondan bir adım daha yakın başka bir şiddet türü de, **öç alıcı şiddet'tir**. Tepkisel şiddette temel amaç, tehdidin getirdiği zararı başka bir yöne çevirmektir; bu nedenle bu tür şiddet, yaşamı sürdürmek gibi, biyolojik bir işleve hizmet eder. Oysa öç alıcı şiddette zarar zaten verilmiş olduğundan şiddetin savunma işlevi ortada yoktur artık.

Öç alıcı şiddeti ilkel ve uygar topluluklarda olduğu gibi bireylerde de görebiliriz. Öç alma dürtüsü bir topluluğun ya da bireyin güçlülüğü ve yaratıcılığıyla ters orantılıdır. Güçsüzlerin, sakatların, zarar görerek yıkılmışlarsa, kendilerine saygılarını onarmak için başvurabilecekleri bir tek yol vardır: "göze göz dişe diş" kuralına göre öç almak. Öte yandan yaratıcı biçimde yaşayan bir insan hiç de böyle bir gereksinme duymaz. Aşağılanmış, incinmiş olsa bile üretici yaşama süreci ona geçmişte gördüğü zararları unutturur.

Ağır ruh hastalıklarında öç alma duygusu yaşamın en yüce amacı olur; çünkü öç alma duygusu olmayınca yalnızca insanın kendine saygısı değil, benlik ve özdeşlik duygusu da yıkılmaya yüz tutar. İlkel toplumlarda yoğun, giderek kurumlaşmış öç alma duyguları ve davranış biçimleri vardır: Bütün topluluk, üyelerinden birinin gördüğü zararın öcünü alma zorunluluğunu duyar.

Öç alıcı şiddete yakından bağlı olan başka bir tür de çoğu zaman çocuğun yaşamında görülen ve inancın yıkılmasından doğan yıkıcılıktır. Burada "inancın yıkılması"yla anlatılmak istenen nedir?

Çocuk yaşamına iyilik, sevgi ve adalete inanarak başlar. Bebek, annesinin memelerinde güven bulur; onun üşüdüğü zaman üstünü örteceğine, hastalandığında kendisini rahatlatmaya hazır olacağına inanır. Bu inanç babaya, anneye, büyükanneye ya da büyükbabaya, başka bir yakına karşı duyulan inanç olabilir; Tanrı'ya inanma biçiminde de kendini gösterebilir. İnsanların çoğunda bu inanç küçük yaşta yıkılır. Çocuk babasının önemli bir konuda yalan söylediğini duyar; babasının annesinden korktuğunu, onu memnun etmek için kendisine (çocuğa) yüz çevirmeye hazır olduğunu görür. Annesiyle babasının cinsel ilişkilerine tanık olur; babasını vahşi bir hayvan gibi algılar; mutsuz olduğu ya da korktuğu zamanlarda kendisiyle sözde bu denli ilgili alan anne-babasının, durumunun farkında bile olmadıklarını, bunu söylese bile aldırmadıklarını görür. Çocuğun anne-babasının sevgisine, doğru sözlülüğüne ve adaletine duyduğu ilk, özgün inanç pek çok kez yıkılır.

Şiddet açısından önemli olan tepki aslında çok daha başka bir tepkidir. Büyük ölçüde aldatılmış ve düş kırıklığına uğramış bir kişi yaşamdan nefret de edebilir. İnanacak hiç kimse, hiçbir şey yoksa kişinin iyiliğe ve adalete olan inancı aptalca bir yanılsamadan baka bir şey değilse, yaşamı Tanrı değil de Şeytan yönetiyorsa o zaman yaşam gerçekten nefret edilecek bir şeydir; insan artık düş kırıklığının getirdiği acıya katlanamaz. Yaşamın kötülük dolu, insanların kötü, kendisinin de kötü olduğunu kanıtlamak ister. Yaşama inanan, yaşamı seven ama düş kırıklığına uğramış olan kişi böylece sinik, yıkıcı birisi olup çıkar.

Ödünleyici şiddet, yaşanmamış, sakat bir yaşamın sonunda zorunlu olarak doğan bir şiddet türüdür. Bu şiddet cezalandırılma korkusuyla bastırılabilir, her türlü seyir ve eğlenceyle başka yönere saptırılabilir. Gene de bir yeti olarak var gücüyle saklanır bu şiddet; bastırıcı güçler zayıflar zayıflamaz hemen ortaya dökülür. Ödünleyici şiddet, tepkisel şiddet gibi yaşamın hizmetinde değildir; yaşamın yerini alan hastalıklı bir şeydir; onun sakatlığının, boşluğunun kanıtıdır.

Ödünleyici şiddetten ben, güçsüz bir kişide üretici etkinliğin yerine geçen şiddet türünü anlıyorum. İnsan, yalnızca kendisi dönüştürülmek ve değiştirilmekle yetinmez: dünyaya damgasını vurmak, onu dönüştürmek ve değiştirmek de ister. Bu insan gereksinmesi ilk mağara resimlerinde,

her türlü sanatta, işte ve cinsellikle ortaya çıkar. Bütün bu etkinlikler insanın istencini belli bir ereğe yöneltmesinin, bu ereğe ulaşınca dek çabasını sürdürme yetisinin sonucunda doğmuştur. İnsanın kendi güçlerini bu yolda kullanabilme yetisi, güçlülüktür. İnsan zayıflık, kaygı, yetersizlik vb. gibi nedenlerle eyleme geçemiyorsa güçsüzdür, acı çeker; güçsüzlüğün yarattığı bu acı insanca dengenin bozulmasından, insanın eyleme geçme yetisini onarmaya çalışmasından, bütünüyle güçsüz olmayı kabul edememesinden doğar. Ama insan bunu yapabilir mi; yaparsa nasıl yapar? Tutulacak yollardan biri güçlü bir kişiye ya da topluluğa boyun eğmek ya da onunla özdeşleşmektir. Başka birisinin yaşamına simgesel bir biçimde katılarak kişi kendisinin etkin olduğu yanılmasına kapılır; oysa gerçekte yalnızca etkin olanlara boyun eğmekte, onların bir parçası olarak davranmakta, onların sözlerinden dışarı çıkamamaktadır. Bu bağlamda bizi en çok ilgilendiren ikinci yol, başka deyişle insanın yok etme gücüdür.

Yaşam yaratmak, yaşamın içine zar gibi rasgele fırlatılıp atılan insanın salt bir yaratık olma durumunu aşması demektir. Oysa yaşamı yok etmek, yaşamı aşmak edilgenliğin dayanılmaz acısından kurtulmak demektir. Yaşam yaratabilmek, güçsüz insanda bulunmayan birtakım nitelikler gerektirir. Yaşamı yok etmek içinse, yalnızca bir tek nitelik-*şiddete başvurma*-yeter. Güçsüz insan tabancası, bıçağı ya da kuvvetli bir bileği olduğu sürece başkalarının ya da kendisinin içindeki yaşamı yok ederek aşabilir onu. Böylece kendisini yadsıyan yaşamdan öğ almış olur. Ödünleyici şiddet, güçsüzlükten doğan, güçsüzlüğü ödünleyen bir şiddet türüdür. Yaratamayan insan yok etmek ister; yaratırken, yok ederken salt bir yaratık olma rolünün ötesine geçer. Camus Caligula'ya şunları söyleterek bu fikri özlü olarak dile getirmiştir: “Yaşıyorum, öldürüyorum, yok etmenin insanı kendinden geçiren gücünü yaşıyorum; bununla karşılaştırıldığında yaratmanın gücü çocuk oyuncağından başka bir şey değil.

Ödünleyici şiddete çok yakın olan başka bir tür de, ister hayvan ister insan olsun, bir canlı üzerinde tam ve kesin denetim sağlama dürtüsüdür. Bu dürtü sadizmin özünü oluşturur.

Sadizmin gözlenebilen tüm değişik türleri tek bir temel dürtüye dayanır: Başka birisinin üzerinde tam bir egemenlik kurmak, onu isteklerimizin çaresiz nesnesi durumuna sokmak, onun tanrısı olmak, onunla istediğimiz gibi oynayabilmek. O insanı aşağılamak, tutsak etmek asıl amaca giden yollardır; asıl amaçsa o insana acı çektirmektir; çünkü kendini savunma gücünü yitirmiş bir insan üzerinde ona zorla acı çektirmekten daha büyük bir egemenlik kurma yolu yoktur. Sadist dürtünün özünde, başka bir kişi (ya da öteki canlı varlıklar) üzerinde kesin egemenlik kurmanın getirdiği zevk yatar.

Açıklanması gereken bir şiddet türü daha vardır: Artık eskimiş olan “kana susamışlık”tır bu. Bu, sakat insanın gösterdiği türden bir şiddet değildir; bütünüyle doğaya bağlı olarak yaşayan insanın kan tutkusudur. İlkel insan gelişmekten, tümüyle insan olmaktan korktuğundan ondaki bu öldürme tutkusu yaşamı aşmanın bir yoludur. Bireysellik öncesi varoluş durumuna dönerek, hayvanlaşıp, aklın getirdiği sorumluluktan kurtularak yaşama bir yanıt bulmaya çalışan insanda kan, yaşamın özü olup çıkar; kan akıtarak kişi kendisini canlı, güçlü, eşsiz ve başkalarından üstün duyar. Öldürmek, en ilkel düzeyde en büyük sarhoşluk, en büyük kendini doğrulama yolu olur. Bunun tersini düşünürsek, öldürmenin tek mantıksal karşıtı öldürülmektir.

İlkel anlamda yaşamın dengesi şöyle kurulur: Öldürebildiğince öldürmek; yeterince kana doyduktan sonra da öldürülmeye hazır olmak. Bu anlamda öldürmek, aslında ölüm sevgisi değildir. En düşük ikellik düzeyinde yaşamı doğrulamak, onu aşmaktır. Bu tür kana susamışlığı zaman zaman bireylerin hayallerinde, düşlerinde, ağır ruh hastalıklarında ya da cinayetlerde de görebiliriz.

ÖLÜM SEVGİSİ YAŞAM SEVGİSİ

İnsanlar arasında, ruhsal ve ahlaksal açıdan ölümü sevenlerle yaşamı sevenler arasındaki ayırmadan daha büyük bir ayırım düşünülemez. Bu bir insanın bütünüyle ölümsever ya da bütünüyle yaşamsever olduğu anlamına gelmez. Kendilerini bütünüyle ölüme adanmış kişiler vardır; bu kişiler çıldırmışlardır. Öte yanda kendilerini bütünüyle yaşama adanmış kişiler vardır; bunlar da bir insanın ulaşabileceği en yüce amacı gerçekleştirmiş kişiler olarak bizi etkilerler.

Sözcük anlamıyla “*necrophilia*” “ölüleri sevmek”, “*biophilia*” da “yaşamı sevmek” demektir.

Necrophilia terimi, genellikle bir cinsel sapıklığı, cinsel birleşme amacıyla ölü bir vücuda (bir kadının ölü vücuduna) sahip olma arzusunu ya da hastalıklı bir biçimde ölü vücudun yanında bulunma isteğini belirtmek için kullanılır.

Ölüm severlik eğilimi olan insan yaşamayan, ölü olan her şeye, cesetlere, çürümüş şeylere, dışkıya ve pisliğe büyük bir ilgiyle çekilen ve kendini kaptıran kişidir. Ölümseverler hastalıktan, cenazelerden, ölümden söz etmekten hoşlanırlar. Yalnızca ölümden söz ederken canlanırlar. Katıksız bir ölümsever tipine en açık örnek Hitler’dir. Yok etmek Hitler’i büyülüyordu; ölümün kokusu ona hoş geliyordu.

Ölümseverler geçmişte yaşarlar; hiçbir zaman gelecekte yaşamazlar. İç dünyaları da doğal olarak duygusaldır; başka deyişle dün sahip oldukları-ya da sahip olduklarını sandıkları-duygularının anısını özenle korurlar. Onları heyecanlandıran ve doyuran şey yaşam değil, ölümdür.

Ölümseverlerin belirgin özelliği şiddete karşı olan tutumlarıdır. Ölümsever önderlerin etkili olmaları, sınırsız öldürme yetilerinden ve isteklerinden gelir. Onların ölümsever kişiler tarafından tutulmaları bundandır. Ölümseverlerin dışında kalanlara gelince onlar, bu kişilerden korkar, korkularının bilincine varmaktansa onlara hayranlık duymayı yeğlerler. Yaşamın belirgin özelliği, düzenli ve işlevsel bir gelişmedir; oysa ölümsever kişi gelişmeyen, mekanik olan şeyleri sever.

Ölümsever kişi bir nesneye-çiçeğe ya da insana-karşı ancak ona sahip olduğu zaman ilgi duyabilir; bu yüzden onun sahip olduğu şeylere yönelen tehdit, kendisine yöneltilmiş bir tehdit gibidir; o kişi, sahip olduklarını yitirse dünyayla olan bağlantısını da yitirir. Ölümsever kişilerin sahip olduklarını yitirmektense yaşamı yitirmek gibi çelişkili bir tepki göstermeleri bundandır; yaşamını yitiren kişinin, sahip olduğu şeyleri de zaten yitireceğini göremezler.

Ölümsever kişi, karanlığa ve geceye karşı büyük bir çekilme duyar. Bu kişiler mitolojide ve şiirde mağaralara, okyanusların derinliklerine tutkun kör kişiler olarak gösterilirler.

Ölüm severlik eğilimleri çoğunlukla en açık biçimde kişinin düşlerinde ortaya çıkar. Düşlerde cinayetler, kan, cesetler, kafatasları, dışkılarla uğraşılır; bazen de makinelere dönüşmüş ya da makine gibi davranan insanlar görülür. Aşırı ölümsever kişiler görünüşlerinden, hareketlerinden anlaşılabilir. Böyle kişiler soğuktur; benizleri ölü gibidir; yüzlerinde pis bir koku duyuyormuş gibi bir ifade vardır. Düzenli, saplantılı ve bilgiçtirler.

Ölüm severlik eğilimi çoğu zaman karşıt eğilimlerle çatışır; öyle ki bu çatışmadan garip bir denge doğar. Bu tür ölümsever kişiliğe en belirgin örnek C. G. Jung’dur. Ölümünden sonra yayımlanan özyaşamöyküsünde Jung buna pek çok kanıt göstermiştir. Jung’un düşleri çoğunlukla cesetlerle, kanla, öldürmelerle doludur.

Öldürme isteği, şiddete tapma, ölümlü ve pisliği çekici bulma, sadizm, “düzen” uğruna canlı nesnelere cansız nesnelere dönüştürme isteği gibi birbirinden çok ayrı özelliklerin aynı temel eğilimin parçaları olduğu doğrudur. Ama bireyler söz konusu olduğunda, bu eğilimlerin dağılımı büyük bir çeşitlilik gösterir. Bir insanda burada sıralanan özelliklerden biri ötekine göre daha ağır basabilir; dahası bir insanın yaşam sever yanına oranla ölüm sever yanının yoğunluğu, son olarak da kişinin kendi ölüm sever eğilimlerinin ne ölçüde farkında olup onları ne ölçüde akla uydurduğu kişiden kişiye büyük ölçüde değişir.

Ölüm severlik eğiliminin karşıtı yaşam severlik’tir; bu eğilimin özü, ölüm sevgisine karşılık yaşam sevgisidir. Ölüm sevgisi gibi yaşam sevgisi de tek bir özelliği göstermez; bütün bir eğilimi, bütünüyle yaşama biçimini gösterir. Bu eğilim kişinin bedensel süreçlerinde, duygularında, düşünce ve davranışlarında ortaya çıkar; yaşam severlik eğilimi kendisini kişinin tüm yapısında belli eder. Bu eğilimin en ilkel biçimi bütün canlı varlıkların yaşama eğiliminde görülür.

Bu yaşama eğilimini çevremizdeki her canlı varlıkta görüyoruz: Işık alıp yaşamak için kayaların arasından fişkıran otlarda, ölmek için sonuna dek dövüşen hayvanlarda, yaşamını korumak için her şeyi göze alabilen insanlarda.

Yaşamı koruma, ölüme karşı savaşma, yaşam severlik eğiliminin en ilkel biçimidir ve bütün canlılarda ortaktır. Bu, yaşamı koruma ve ölüme karşı savaşma eğilimi olarak kaldığı sürece yaşama dürtüsünün yalnızca bir yönünü gösterir.

Yaşama çevrimini birleşme, doğum ve büyüme oluşturur-tıpkı ölüm çevrimini gelişmenin durması, çözülme ve çürümenin oluşturması gibi. Bununla birlikte cinsel içgüdü biyolojik olarak yaşama hizmet etse de, ruhsal açıdan ille de yaşam sevgisini göstermez. Cinsel içgüdüye bağlanmayan ya da onunla karıştırılmayan yoğun bir duygu yok gibidir.

Yaşam severlik en iyi biçimde üreticilik eğiliminde ortaya çıkar. Yaşamı tümüyle seven bir kişi yaşam süresine, her alandaki gelişmeye ilgi duyar. Elindekileri öylece tutmaktansa onlarla bir şey kurup yaratmayı yeğler. Yaşama yaklaşımı mekanik değil, işlevseldir. Yalnızca parçaları değil bütünü, sayısal toplamlardan çok yapısal bütünlüğü görür. Salt heyecan duymak yerine yaşamdan, yaşamın her türlü belirti ve görüntüsünden zevk alır.

Yaşam severlik ahlakının da kendine özgü iyilik ve kötülük ilkeleri vardır. Yaşama hizmet eden her şey iyidir; ölüme hizmet eden her şey de kötüdür. İyilik yaşama, yaşamı hızlandırmaya, gelişmeye, yeniye açık olmaya duyulan saygıdır.

Ölüm severlik eğilimi ağır basan kişiler içlerindeki yaşam sever yanı yavaş yavaş öldürürler; çoğunlukla ölüme sevmek eğilimlerinin farkında bile değildirler, yürekleri katılaştır; öyle davranırlar ki ölüm sevgisi yaşadıkları şeylere karşı gösterebilecekleri en mantıksal, en akılsal tepkiymiş gibi görünür.

Öte yandan içlerinde yaşam sevgisi ağır basanlar “ölüm gölgesinin dolaştığı vadi”ye ne denli yakın olduklarını görünce sarsılacaklar, bu sarsıntıyla kendilerine geleceklerdir. Bu yüzden yalnızca bir insanın içindeki ölüm severlik eğiliminin ne denli güçlü olduğu değil o kişinin bu eğiliminin ne denli farkında olduğu da önemlidir. Ölüm ülkesinde yaşarken yaşam ülkesinde yaşadığına inanan kişi, geri dönme olanağı bulamadığından yaşam açısından yitiktir artık.

Ölüm içgüdü, Freud’un kuramında önerdiği gibi normal biyolojinin değil psikopatolojinin bir parçasıdır. Bu yüzden *yaşam içgüdü* insanda birincil yetiyi, *ölüm içgüdü* ise ikincil yetiyi oluşturur. Tohum nasıl yalnız uygun nem ısı vb. koşullarında gelişiyorsa, birincil yeti de yaşam için gerekli koşulları bulduğu zaman gelişir. Uygun koşullar yoksa ölüm severlik eğilimleri ortaya çıkarak insana egemen olacaktır.

Çocukta yaşam sevgisinin gelişmesi için en önemli koşul onun yaşamı seven insanlarla birlikte olmasıdır. Yaşam sevgisi de ölüm sevgisi ölçüsünde bulaşıcıdır. Bu sevgi sözcükler, açıklamalar, kişinin yaşamı sevmesi gerektiğini söyleyen öğütler olmaksızın iletilir. Fikirlerden çok davranışlarla, sözcüklerden çok ses tonuyla aktarılır.

Yaşam sevgisinin gelişmesi için gerekli koşulların arasında şunları sayacağım:

- Bebeklik sırasında başkalarıyla sıcak ve şefkat dolu ilişkiler;
- Özgürlüğü tatma,
- Tehditlerden uzak olma;
- İçten uyum ve güç yaratan ilkelerin-öğütlerle değil de örneklerle-öğretilmesi; “yaşama sanatı”nı öğretecek bir önder; başkalarının yarattığı uyandırıcı etkiyle buna gösterilen canlı tepki; sonra gerçekten ilginç bir yaşama biçimi.

Bunların tam karşıtı olan koşullar da, ölüm sevgisinin gelişmesine yol açar:

- Ölüme seven insanların arasında yetişmek,

- Uyarılardan yoksun olmak;
- Korku duymak;
- Yaşamı tekdüze ve sıkıcı kılan koşullar;
- İnsanlar arasında doğrudan, insanca ilişkilerle belirlenen bir düzenin yerine mekanik bir düzenin bulunması.

Yaşam sevgisinin gelişmesi için gerekli toplumsal koşullara gelince bunlar, bireysel gelişimi sağlayan eğilimleri yaratan koşullarla aynıdır. Bununla birlikte toplumsal koşullar üzerinde daha çok şey söylenebilir; aşağıda söylenenler bu yoldaki düşüncelerin sonucundan çok başlangıcı sayılmalıdır.

Belki de burada ilk önce söz edilmesi gereken en belirgin etken hem ekonomik hem de ruhsal açıdan kıtlığa karşı bolluk içinde olma durumudur. İnsan enerjisinin çoğu saldırılara karşı yaşamı savunmak, açlıktan kurtulmak için harcanırsa yaşama sevgisi engellenir, ölüm sevgisi güçlenir.

Yaşam sevgisinin gelişebilmesi için gerekli başka bir toplumsal koşul da *adaletsizliğin ortadan kaldırılmasıdır*.

Son olarak da, yaşam sevgisinin gelişmesinde önemli bir koşul *özgürlüktür*. Ne var ki kısıtlayıcı siyasal zincirlerden kurtulup “özgür olmak” yeterli koşul değildir.

Yaşam sevgisinin gelişebilmesi için bir şey “*yapma*” özgürlüğü gereklidir: Yaratma ve kurma özgürlüğü, şaşabilme ve göze alabilme özgürlüğü.

Özetlersek, **yaşam sevgisi en çok şunların bulunduğu bir toplumda gelişecektir:**

- **Güvenlik:** Onurlu bir yaşamın sağlanması için temel maddi koşulların tehlike içinde olmaması;
- **Adalet:** Hiç kimsenin başka birisinin amaçları için araç olarak kullanılmaması;
- **Özgürlük:** Herkese toplumun etkin ve sorumlu bir üyesi olma olanağının sağlanması.

BİREYSEL VE TOPLUMSAL NARSİSİZM

Freud’un en verimli, en geniş kapsamlı bulgularından biri de narsisizm kavramıdır.

Freud şizofreniyi, libido kuramı açısından açıklayabilmek amacıyla yola çıkmıştır. Şizofren hastada nesnelere karşı (gerçekte ya da düşlerde) hiçbir libido ilgisi görülmediğine göre Freud şu soruyu sormaya itilmiştir: “*Şizofrenide dıştaki nesnelere yönelmeyen libido nereye harcanıyor?*” Freud bu soruyu şöyle yanıtlamıştır: “*Dış dünyadan soyutlanan libido egoya yöneltilir; böylece narsisizm diye adlandırılacak bir tutum doğar.*” Freud başlangıçta libidonun “büyük bir depo”da toplanır gibi egoda biriktirildiğini sonradan nesnelere yöneltildiğini ama kolaylıkla onlardan soyutlanıp gene egoya yöneltilebileceğini varsaymıştır. Freud’un narsisizm konusundaki görüşleri cinsel enerji (libido) görüşü üzerine kurulmuştur.

Bence narsisizm kavramından daha iyi yararlanabilmek için, cinsel dürtü enerjisiyle aynı şey olmayan ruhsal enerji kavramını kullanmak çok daha yerinde olacaktır. Bunu Jung yapmıştır; bu görüş, Freud’un cinsellikten arınmış libido görüşünde bir ölçüde kabul edilmiştir.

Yeni doğmuş bebek daha dış dünyayla ilgi kuramamıştır. Başka biçimde söylersek bebek için dış dünya diye bir şey yoktur; öylesine yoktur ki, bebek “ben”le “ben olmayan” arasında bir ayırım yapamaz. Bebeğin dış dünyaya ilgi duymadığını, o dünyanın “içinde olmadığını” bile söyleyebiliriz. Bebek için varolan tek gerçeklik kendisidir. Kendi bedeni; bedeninde duyduğu

üşüme ve sıcaklık, susama, uyku gereksinmesi, başka bir bedenini yakınlığı vb. gibi birtakım fiziksel duyumların algılanmasından oluşur bu gerçeklik.

Bir akıl hastası da temelde bebekten çok farklı bir durumda değildir. Ama bebekte dış dünya, gerçeklik olarak henüz ortaya çıkmamışken akıl hastasında dış dünya gerçekliğini yitirmiştir.

Nevrozlu kişiyle paranoid kişi arasındaki ayrım buradadır; nevrozlu kişi de hep kendisinden nefret edildiğinden, kötülüğe uğrayacağından vb. korkar; gene de bütün bunların kendi kuruntuları olduğunu bilir. Paranoid kişideyse bu kuruntular gerçek olup çıkmıştır.

Narsisizmin akıllılıkla delilik sınırında bulunan özel bir türü, olağanüstü bir güç ele geçiren insanlarda görülebilir. Mısır firavunları, Romalı Sezarlar, Borjiyalar, Hitler, Stalin, Trujillo-bunların hepsinde benzer özellikler vardır.

Psikoz, mutlak bir narsisizm durumudur; bu durumda kişi dış gerçeklikle tüm ilişkilerini koparmış, gerçekliğin yerine kendi kişiliğini koymuştur. Bütününü kendisiyle doludur; kendi kendisinin “tanrısı ve dünyası” olmuştur. Psikozun dinamik bir biçimde anlaşılmasını sağlayan ilk adım da Freud’un bunu sezmesi olmuştur.

Narsisizmin en ilkel örneklerinden biri normal insanın kendi bedenine karşı edindiği tutumdur. İnsanların çoğu kendi bedenlerini, yüzlerini, biçimlerini beğenirler; başka bir insanın, belki daha güzel birinin yerinde olmak isteyip istemedikleri sorulduğunda istemediklerini söylerler. Bundan daha aydınlatıcı olan bir gerçek de çoğu insanın kendi dışkısının görünüşüne ve kokusuna aldırması (aslında bazılarının bundan hoşlanması), oysa başkalarınınkinden kesinlikle iğrenmesidir.

Şimdi de narsisizmin daha az rastlanan başka bir türüne bakalım. Birisi doktorun muayenehanesine telefon ederek bir randevu ister. Doktor o hafta için randevu veremeyeceğini, bir hafta sonra gelmesini söyler. Hasta en yakın tarihte randevu almakta direnir; açıklama olarak da bekleneceği gibi neden acele ettiğini söyleyeceğine, doktorun muayenehanesine beş dakikalık bir yerde oturduğunu söyler. Hasta doktorun durumunu, kendisinininkinden ayrı bir durum olarak görememektedir. Hastanın kendi görüş alanındaki tek gerçek, doktoru görmek istemesi ve kendisinin oraya çok kısa bir zaman içinde gidebilecek durumda olmasıdır.

Benzer bir olgu, sevgisine karşılık vermeyen bir kadına aşık olan narsisist bir adamda kolaylıkla gözlenebilir. Narsisist kişi, kadının kendisini sevmediğine inanmak istemeyecektir. Şöyle akıl yürütecektir: “*Ben onu bu denli severken onun beni sevmemesi olanaksız.*” Ya da “*O da beni sevmese ben onu bu denli çok sevemem.*” Sonra da kadının duygularına karşılık vermemesini şu varsayımlarla akla uydurmaya çalışacaktır: “*Beni sevdiğinin bilincinde değil; kendi sevgisinin yokluğundan korkuyor; beni denemek, bana işkence etmek istiyor*”-buna benzer daha bir sürü neden.

Şimdi birbirinden çok ayrı gibi görünen, ama aslında narsisist olan iki olguya bakalım.

Bir kadın, her gün saatlerce aynanın karşısında saç ve yüzüyle uğraşmaktadır. Yalnızca kendini beğenmesinden değildir bu. Kendi bedenine, kendi güzelliğine tutkundur; tanıdığı en önemli gerçeklik de kendi bedenidir. Böyle bir kadın belki de şu Yunan mitine en yakın düşen kişidir: Yakışıklı bir delikanlı olan Narcissus, su perisi Echo’nun sevgisinin farkında değildir; Echo üzüntüsünden ölür. Tanrıça Nemesis Narcissus’u sudaki yansımasına aşık olmakla cezalandırır; kendine hayran olan Narcissus suya atlar ve gölde boğulur. Yunan mitinde bu tür “kendini sevme”nin bir lanet olduğu, aşırı durumlarda bunun kendini yok etmekle sonuçlanacağı anlatılır.

Başka bir kadın da hastalık hastasıdır. Bu kadın da sürekli olarak kendi bedeniyle uğraşır, ama bu kez artık güzelliğiyle değil, hastalığıyla uğraşmaktadır.

Önemli olan her iki olguda da insanın kendisiyle narsisist bir biçimde uğraşması, dış dünyayla ilişkisinin kesilmesidir.

Ahlaksal hastalık hastalığı da temelde bundan pek değişik değildir. Bu durumda kişi hasta olmak ve ölmekten değil, suçluluktan korkar. Böyle bir insan hiç durmadan yaptığı yanlışlar, işlediği günahlar vb. den dolayı da suçluluk duygusu içindedir.

Bedensel ya da ahlaksal narsisizmin ardında yatan narsisizm, kendini beğenmiş kişinin narsisizmiyle aynıdır; ne var ki bu tür narsisizmin alışık olmayan bir göz tarafından görülmesi çok daha güçtür. K. Abraham'ın, *olumsuz narsisizm* terimiyle sınıflandırdığı bu tür narsisizm özellikle yetersizlik, gerçek dışılık ve kendini suçlama duygularıyla belirlenen melankoli durumlarında ortaya çıkar.

Narsisist bir kişiyi nasıl tanıyabiliriz.?

Kolaylıkla tanınabilen bir tip vardır. Bu tip kendi kendine yeten bir kişinin tüm belirtilerini gösterir; boş sözler ettiği zaman bile kendini çok önemli bir şey söylemiş gibi hisseder. Başkalarının söylediklerini çoğunlukla dinlemez ya da onlara ilgi duymaz. Narsisist kişiyi her türlü eleştiriye karşı gösterdiği aşırı alınganlıktan da tanıyabiliriz. Bu alınganlık her türlü eleştirinin geçerliliğini yadsıyarak, kızgınlık ya da üzüntüyle tepki göstererek ortaya konulur.

Narsisist insan bazen yüzündeki anlamla da kendini ele verebilir. Bu insanların yüzlerinde bir yumuşaklık ya da bir gülümseme vardır; böyle yüzlerdeki anlam bazılarınca yumuşakbaşlılık, bazılarınca da saf, güvenilir bir çocuksuluk olarak algılanır.

Pek çok anne-baba kendi çocuklarını öteki çocuklardan daha güzel, daha akıllı vb. olduklarına inanır. Çocuklar ne denli küçükse bu narsisist yan tutma da o denli yoğundur. Anne-babanın, özellikle de annenin bebeğe karşı duyduğu sevgi büyük ölçüde bebeğe kendilerinin bir uzantısı olduğu için duyduğu sevgidir.

Doğanın düzeni açısından bakacak olursak doğa, insanı yaşamını sürdürebilmek için gerekli en büyük ölçüde narsisizmle donatmıştır. Bunu özellikle doğrulayan bir neden vardır: Doğa insanlara hayvanlar gibi iyi gelişmiş içgüdüler vermemiştir. Hayvanlarda yaşamı sürdürme “sorunları” diye bir şey yoktur: İçgüdüleri yaradılışlarının bir parçası olduğu için hayvanlar canlı kalma sorununu öylesine doğal bir biçimde çözerler ki, bu konuda bir çaba göstermeleri gerektiğini düşünmek ya da bu konuda karar vermek zorunda kalmazlar hiçbir zaman. İnsanda içgüdüsel mekanizma, etkinliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Bu yüzden insan için çok gerekli olan bir biyolojik işlevi narsisizm yüklenmiş olmaktadır.

Narsisist bağıllığın en tehlikeli sonucu, akılsal yargıların çarpıtılmasıdır.

Narsisizmden daha da tehlikeli hastalıklı bir etken, narsisizm durumunda oluşturulan tutuma yöneltile eleştirilere karşı gösterilen duygusal tepkidir. Eleştiri yerindeyse, kötü bir niyetle yapılmamışsa insan normal olarak yaptıkları ya da söylediklerinin eleştirilmesine kızmaz. Oysa narsisist kişi eleştirildiğinde büyük bir kızgınlıkla tepki gösterir. Eleştirinin yerinde olduğunu narsisizminden dolayı göremediği için, bunu düşmanca bir saldırı olarak görme eğilimindedir.

Zedelenmiş narsisizmin sonucunda doğan bu öfke patlamasının yerini alabilecek başka bir tepki de *ruhsal çöküntüdür*. Narsisist kişi, özdeşlik duygusuna kendini-büyük-görerek ulaşır. Dıştaki dünya onun için bir sorun oluşturmaz, ağırlığıyla bir baskı yapmaz ona, çünkü o kişi kendisi bir dünya olmayı başarmıştır; kendini her şeyi bilen, her şeye gücü yeten bir kişi olarak görür.

Narsisizmi bir hastalık olarak incelerken, bunun iki türü arasında ayırım gözetmek önemlidir-bunlardan biri tehlikesiz narsisizm, öteki de hastalıklı narsisizm'dir.

Tehlikesiz türünde narsisizmin nesnesi, kişinin kendi çabaları sonucu ortaya çıkan bir şeydir. Örneğin kişi marangoz, bilim adamı ya da çiftçi olarak yarattıklarından narsisist bir kıvanç duyabilir.

Hastalıklı narsisizmdeyse, narsisizmin nesnesi kişinin yaptığı ya da ürettiği bir şey değil sahip olduğu bir şeydir; örneğin bedeni, dış görünüşü, sağlığı, zenginliği vb. Bu tür narsisizmin hastalıklı oluşu burada tehlikesiz narsisizmde gördüğümüz denetleyici ögenin bulunmamasındandır.

Başardığım bir şeyden ötürü değil de sahip olduğum bir nitelikten ötürü “büyük”sem o zaman, hiç kimseyle, hiçbir şeyle ilgilenmem, hiçbir çaba göstermem gerekmez. Büyüklüğümü sürdürebilmek için kendimi gerçeklikten gitgide daha çok soyutlarım; tehlikeden daha iyi korunabilmek için kendime hayranlığımı daha da artırmak zorunda kalırım; öyle ki sonunda boş hayallerimin ürünü olarak kendine hayran olacak biçimde şişirilmiş bir Ben çıkar ortaya. Bu yüzden hastalıklı narsisizm kendi kendine sınır koyamaz; sonuç olarak ilkel bir biçimde tekbenci olup çıkar; yabancılardan aşırı bir biçimde korkar.

Aşağıdaki tartışmanın özü kişisel narsisizmin topluluk narsisizmine dönüşmesi olacaktır. Topluluk narsisizminin toplumsal işlevinin bireysel narsisizmin biyolojik işlevine koşut olduğunu belirterek başlayabiliriz işe. Varlığını sürdürmek isteyen örgütlü bir topluluk açısından üyelerin narsisist enerjiyle yüklenmesi gereklidir. Topluluğun ayakta kalabilmesi, topluluk üyelerinin buna kendi yaşamları ölçüsünde, giderek yaşamlarından çok önem vermeleriyle sağlanır; dahası, o topluluğun üyeleri kendi topluluklarının öteki topluluklardan daha erdemli, daha üstün olduğuna inandırılmalıdırlar. Bu tür narsisist birikim olmazsa, topluluğun ayakta kalmasını sağlayan gerekli enerji ya da topluluk uğruna yapılan özveriler büyük ölçüde azalır.

Topluluk narsisizmini görebilmek bireysel narsisizmi görebilmekten daha zordur. Birisinin çıkıp da başkalarına şunları söylediğini düşünelim: *“Ben (ve benim ailem) dünyanın en üstün insanlarıyız; bizden temiz, bizden zeki, bizden iyi, bizden dürüst insan yoktur; öteki insanların hepsi pis, aptal, ahlaksız ve sorumsuzdur.”* Pek çok kimse bu insanın kaba, dengesiz, giderek deli olduğunu düşünecektir. Oysa bağınaz bir konuşmacı, kitlenin karşısına çıkıp da “Ben” ve “benim ailem” yerine ulus (ya da ırk, din, siyasal parti vb.) koyarak bir konuşma yaparsa ülkesini, Tanrı’yı vb. seven bir insan olarak övülecek, değerli bulunacaktır. Öte yandan başka uluslardan ve başka dinlerden olanlar hoşgörülükleri için böyle bir konuşmaya kızacaklardır. Yüceltilen topluluğun içinde her bireyin kişisel narsisizmi doğrulayacak, milyonlarca kişinin paylaştığı bu yargılar akla uygunmuş gibi görünecektir.

Bir bütün olarak topluluk, varlığını sürdürebilmek için narsisizme gereksinme duyduğu sürece topluluk narsisist tutumlarını artıracak, bu tutumları özellikle gayet haklı ve erdemli tutumlar olarak gösterecektir.

Ama bu arada Kilise yoğun bir narsisizm geliştirmiştir; Kilise’nin tek kurtuluş yolu, Papa’nın da İsa’nın Vekili olduğuna inanan din adamları, olağanüstü bir kurumun üyeleri olarak yoğun bir narsisizme kapılmışlardır. Aynı şey Tanrı’yla olan ilişkide de görülür; Tanrı’nın her şeyi bilme, her şeye gücü yetme niteliği insanın Tanrı karşısında alçakgönüllü olmasına yol açacağına, birey kendini Tanrı’yla özdeşleştirmiş, bu özdeşleşme süreci içinde olağanüstü bir narsisizm geliştirmiştir.

Narsisist ya da narsisist olmayan işlev arasındaki bu belirsizlik, Budizm, Musevilik, İslamiyet ve Protestanlık gibi büyük dinlerin çoğunda görülür.

Eleştirel bir biçimde düşünebilme, deneyle girişme, kanıt bulma gereksinmesi duyma, kuşkulu bir tutum edinme-bunların hepsi bilimsel çalışmanın özellikleri ve narsisist eğilime karşıt olan tutumu belirleyen yöntemlerdir. Kuşkusuz bilimsel düşünme yönteminin çağdaş yeni insancılığın gelişmesi üzerinde büyük etkisi olmuştur; günümüzde en başarılı doğa bilimcilerin çoğunun insancı olmaları da bir rastlantı değildir. Ne var ki Batı’daki insanların büyük bir çoğunluğu bilimsel yöntemi okulda, üniversitede “öğrenmiş” olsalar da bilimsel ve eleştirel düşünme yöntemini hiçbir zaman gerçekten tanımamışlardır. Doğa bilimleri alanında birçok profesyonel bile birer teknisyen olara kalmış, bilimsel bir tutum edinmemiştir.

Yüksek öğretimin kişi ve topluluk narsisizmini bir ölçüde yumuşatıp azalttığı söylene de öğrenim, “eğitilmiş” birçok insanı çağdaş topluluk narsisizminin belirtileri olan ulusal, ırksal ve siyasal eylemlere coşkuyla katılmaktan alıkoymamıştır.

Bilim hiç beklenmedik bir biçimde narsisizme yepyeni bir nesne yaratmıştır-*teknik*. İnsanın daha önce akla bile gelmeyen şeyleri yaratmaktan, radyoyu, televizyonu, atom gücünü, uzay yolculuğunu bulmaktan, dünyayı tümüyle yok edebilecek bir güç geliştirmekten duyduğu narsisist kıvanç ona kendi kendini büyük görmesine neden olacak yepyeni bir nesne kazandırmıştır.

Topluluk narsisizmi hastalığıyla ilgili en belirgin, en çok rastlanan belirti, bireysel narsisizmde de görüldüğü gibi nesnelliğin ve akla uygun yargıların bulunmamasıdır. Zavallı Beyazların Karaderililerle ilgili ya da Naziler'in Yahudiler'le ilgili yargılarına bakarsak bu yargıların çarpıklığını kolaylıkla görebiliriz. Küçük küçük gerçekler bir araya toplanır; oysa bu yolla oluşturulan bütün, yalanlar ve uydurmalarla doludur. Siyasal eylemler narsisist bir biçimde kendini yüceltmeden kaynaklandığında nesnelliğin bulunmaması yüzünden büyük yıkımlar doğar.

Topluluk narsisizmi de tıpkı bireysel narsisizm gibi doyumluğa gereksinme duyar. Bir düzeyde bu doyumluk insanın kendi topluluğunun üstün, öteki bütün topluluklarınsa aşağı olduğuna ortaklaşa inanmakla sağlanır.

Dinsel topluluklarda bu doyumluk şu kolay varsayımla kazanılır: Benim topluluğum gerçek Tanrı'ya inanan tek topluluktur; bu yüzden tek gerçek Tanrı benim Tanrım olduğuna göre öteki toplulukların hepsi saptırılmış, inançsız kişilerle doludur. Bir topluluğun üstünlüğünü kanıtlamak için Tanrı'ya başvurulmasa bile topluluk narsisizmi dinsel olmayan bir düzeyde benzer sonuçlara ulaşabilir.

Topluluk narsisizmi zedelendiği zaman da bireysel narsisizmde incelediğimiz öfke tepkisini görebiliriz. Tarihte topluluk narsisizmi simgelerinin aşağılanmasının deliliğe yakın bir öfke yarattığını gösteren pek çok örnek vardır. Bayrağa karşı saygısızlık; Tanrı'nın, imparatorun, önderin aşağılanması; savaşın ya da toprağın yitirilmesi-bunların hepsi kitlelerde şiddetli öç alma duyguları uyandırmış, sonunda yeni savaşlara yol açmıştır. Zedelenen narsisizm ancak saldırganın ezilmesiyle, narsisizme yöneltilecek aşağılamanın ortadan kaldırılmasıyla kurtarılabilir.

Narsisist hastalığın son bir ögesini daha eklemek istiyorum bunlara. Aşırı narsisist bir topluluk kendisini özdeşleştirebileceği bir önder bulmak ister. Topluluk, kendi narsisizmini yansıttığı bu öndere hayranlık duyar. Aslında birlikte-yaşama ve özdeşleşmeden başka bir şey olmayan bu öndere boyun eğme durumu içinde bireyin narsisizmi öndere aktarılır. Önder ne denli büyükse onun izleyicileri de o denli büyük olacaktır. Bireysel yapıları yüzünden, özellikle kendilerine hayran olan kişiler önderin peşine takılmaya en yatkın olan kişilerdir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: *Narsisizm, tehlikesiz kaldığı, belli bir sınırı aşmadığı sürece gerekli ve değerli bir eğilimdir.* Bununla birlikte tanımımız tamamlanmış değildir. İnsan yalnızca biyolojik ve toplumsal olarak varlığını sürdürmekle değil, değerlerle, kendisini insan yapan değerlerin geliştirilmesiyle de uğraşır. Değerler açısından bakıldığında narsisizmin akıl ve sevgiyle geliştiği açıkça görülür.

Narsisist eğilim-yoğunluğuna göre-yapısı gereği kişiyi gerçekliği olduğu gibi görmekten, nesnel olarak algılamaktan alıkoyar; başka deyişle aklın işleyişini kısıtlar. Narsisist eğilimin sevgiyi neden kısıtladığını görebilmek bu denli kolay olmayabilir-özellikle Freud'un bütün sevgilerde güçlü narsisist bir tamamlayıcı öge bulunduğunu belirten sözünü düşünürsek iş daha da güçleşir; Freud'a göre bir kadına aşık olan erkek kadını kendi narsisizminin nesnesi yapar; bu yüzden erkeğin bir parçası olan kadın olağanüstü bir güçle arzulan bir varlık olur. Kadın da erkek karşısında aynı tutumu izleyebilir; böylece sevgi değil de bir tür folie a deux (iki kişilik çılgınlık) olan "büyük aşk" ortaya çıkar. Her iki kişi de narsisizmlerinden kurtulmuş değillerdir; (başkaları şöyle dursun) birbirlerine karşı bile gerçek, derin bir ilgi duyamazlar; alıngan ve kuşkuludurlar; büyük bir olasılıkla ikisi de kendilerine taze, narsisist doyumlar sağlayacak yeni kişilere gereksinme duyacaklardır. Narsisist kişinin gözünde eşi hiçbir zaman kendi hakları olan ya da kendi gerçekliği içinde varolan birisi değildir; yalnızca eşinin narsisist bir biçimde yüceltilmiş benliğinin bir gölgesidir. Oysa hastalıklı olmayan sevgi iki insanın karşılıklı narsisizmine dayanmaz. Hastalıklı

olmayan sevgi, kendilerini iki ayrı varlık olarak algılayan ama genelde birbirleriyle açılıp bütünleşen iki kişi arasında kurulan sürekli bir ilişkidir.

Bütün büyük insancıl dinlerdeki temel öğretilerin şu tek cümleyle özetlenebileceğini düşünürsek narsisizm olgusunun ahlaksal ruhsal açıdan önemi açık olarak ortaya çıkar: *İnsanın amacı, narsisizmini yenmektir.*

Bu ilke belki hiçbir yerde Budizm’de olduğundan daha köktenci bir biçimde dile getirilmemiştir. Buda’nın öğretisinde özet olarak insanın acılarından ancak içine düştüğü sanrılardan uyanması ve kendi gerçekliğinin farkına varmasıyla kurtulabileceği belirtilir; insan hastalığın, yaşlılığın, ölümün gerçek olduğunu, açgözlülükle peşinden koştuğu amaçların olanaksızlığını kabul etmelidir. Budist öğretinin söz ettiği “uyanmış” kişi, narsisizmini yenmiş, bu nedenle bütünüyle bilinçlenebilecek bir kişidir.

İbrani ve Hıristiyan geleneklerinde aynı amaç narsisizmin yenilmesi demek olan çeşitli yollarla belirtilmiştir. Tevrat’ta şöyle denir: “*Komşunu kendin gibi sev.*” Burada istenen şey insanın narsisizmini, komşusunu hiç değilse kendisi ölçüsünde sevecek noktaya dek yenebilmesidir. Ama Tevrat’ta bundan da ileri gidilerek “yabancı” birini sevmemiz de istenir. (Yabancıнын ruhunu anlarsınız, çünkü siz kendiniz de Mısır topraklarında yabancısınız.)

Yabancıyı tümüyle bir insan olarak görüyorsanız ortada artık düşman diye bir şey de kalmayacaktır, çünkü artık siz kendiniz tam bir insan olmuştunuzdur. Yabancıyı, düşmanı sevebilmek yalnızca narsisizmin yenilmesiyle, “ben sen olduğumda” gerçekleşebilir.

Peygamber öğretilerinin özünü oluşturan putlarla savaş, aynı zamanda narsisizme karşı verilen bir savaştır. Puta tapmada insanın belli bir yanı mutlaklaştırılmış, putlaştırılmıştır. Saplanıp kaldığı put, onun narsisist tutkusunun nesnesi durumuna gelir. Tanrı fikri, tam tersine narsisizmin yadsınmasıdır; çünkü her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten varlık-insan değil-Tanrı’dır.

İnsanın bütünüyle olgunlaşabilmesi için hem bireysel hem de toplumsal narsisizminden kurtulması gerekir. Her insanın içindeki narsisist enerjiyi azaltmaya çalışmaksızın nesne’yi değiştirebiliriz. Ulus, ırk ya da siyasal düzen yerine topluluk narsisizminin nesnesi insanlık yani tümüyle insanlık ailesi olursa çok şey çözülmüş olacaktır. Birey kendisini her şeyden önce bir dünya vatandaşı olarak görebilirse, insanlıktan ve insanlığın başarılarından övünç duymayı öğrenirse, o zaman narsisizminin nesnesi olarak birbiriyle çatışan ulusal toplulukları değil de tüm insanlığı benimseyecektir.

Tüm ülkelerin eğitim düzenleri içinde ulusların başarıları yerine insan ırkının elde ettiği başarılarla önem verilse, insan olma kıvancı daha inandırıcı ve daha etkileyici bir biçimde duyurulabilir. Yunanlı ozanın Antigone’de “*İnsan olmaktan daha güzel bir şey yoktur*” sözüyle dile getirmeye çalıştığı duygu herkesin paylaştığı bir deney olsaydı, kuşkusuz ileriye doğru büyük bir adım atılmış olurdu.

Ayrıca buna bir ögenin daha eklenmesi gerekirdi: Yararlı narsisizmden, yani insanı başarıya götüren narsisizmden de daha güzel bir şey yoktur. Herkesin ben bu ırktanım diyerek kıvanç duyacağı yükümlülükleri yalnızca bir tek grup, bir tek sınıf, bir tek din değil, tümüyle insanlık üstlenmelidir. İnsanlığı ortak görevler bekliyor: Hastalığa ve açlığa karşı el ele savaşmak, haberleşme araçlarından yararlanarak bilgiyi ve sanatı dünyanın tüm halklarına yaymak.

Narsisizm nesnesinin tek tek topluluklardan tüm insanlığa ve insanlığın ortak başarılarına aktarılması ulusal ve ideolojik narsisizm tehlikelerini önleyecektir. Ama bu yeterli değildir. Siyasal ve dinsel ideallere bağlıysak hem Hıristiyanlığın hem de toplumculuğun özgecilik ve kardeşlik ideallerini benimsiyorsak görevimiz her bireyin içindeki narsisizmin yoğunluğunu azaltmak olmalıdır.

Bilinç alanımız çoğunlukla içinde yaşadığımız toplumun izin verdiği sınırların dışına taşamaz. Toplumun koyduğu bu sınırlara uymayan insan deneyimleri bastırılır. Bu yüzden bilincimiz büyük ölçüde kendi toplumumuzu ve kendi kültürümüzü yansıtır; oysa bilinçaltımız her

birimizin içindeki evrensel insanı yansıtır. Bilinç alanının genişletilmesi, bilinçliliğin aşılması, toplumsal bilinçaltı alanının aydınlığa çıkarılması insanın tüm insanlığı kendi içinde duymasını sağlayacaktır; insan o zaman hem günahkar hem ermiş, hem çocuk hem ergin, hem akıllı hem deli, hem geçmişin hem de geleceğin insanı olduğunun farkına varacaktır-insanlığın daha önce geçirdiği tüm evreleri, gelecekte geçireceği her şeyi kendi içinde taşıdığını anlayacaktır.

KANDAŞLA CİNSEL İLİŞKİ BAĞLILIKLARI

İnsan doğduğu andan başlayarak iki eğilim arasında gidip gelir: Bu eğilimlerden biri aydınlığa çıkmak, öteki anne rahmine dönmektir; biri serüvene yönelmek, öteki kesinlik peşinde koşmaktır; biri bağımsızlık için tehlikeyi göze almak, öbürü korunma ve bağımlılık aramaktır.

Genetik açıdan bakarsak çocuğun gözünde koruyucu gücü ve kesinlik güvencesini temsil eden ilk insan annedir. Ama bunları temsil eden tek varlık anne değildir. Daha sonra, çocuk büyüyünce anne, aileyle, klanla, ya da aynı kandan, aynı topraklarda doğmuş kişilerle yer değiştirir ya da bütünleşir. Topluluğun çapı genişlediği zaman da ırk, ulus, dinsel ya da siyasal partiler “anneler”imiz, başka deyişle korunma ve sevgi gereksinmemizin güvenceleri olur. Daha ilkel bir eğilim taşıyan kişilerde de doğanın kendisi, yeryüzü ve deniz “anne”yi gösteren büyük güçler olurlar. Annelik işlevinin gerçek anneden aile, klan, ulus ya da ırka aktarılması kişisel narsisizmin topluluk narsisizmine aktarılmasında ortaya çıkan gelişmeleri yansıtır.

Her şeyden önce, anneler çoğunlukla kendi çocuklarından önce ölürlər; ölümsüz anne figürü gereksinmesi buradan doğmuştur. Dahası, insanın yalnızca kendi annesine bağlanması, onu anneleri başka olan öbür kişilerden kopmuş bir durumda tek başına bırakır.

Çeşitli ölümsüz anne kültürleri, bakirelik, ulusallık ve yurtseverlik kültürleri-bütün bunlar anneye tapma duygusunun ne denli yoğun olduğunu gösterir. Deneysel olarak şu gerçek kolaylıkla saptanabilir: Güçlü bir anne saplantısı olan kişilerle ulus, ırk, toprak ve kan bağları çok güçlü olan kişiler arasında sıkı bir ilişki vardır.¹

Anneye olan bağın cinsel yanıyla ilgili olarak söylenmesi gereken bir şey daha var. Freud’a göre cinsellik etkeni, erkek çocuğun annesine olan bağılılığında en belirleyici öğedir. Freud bu sonuca iki gerçeği bağdaştırarak varmıştır: Erkek çocuğun annesine arzu duyması ve cinsel isteğinin küçük yaşlarda varolması. Freud bu gerçeklerin birincisini, ikincisine dayanarak açıklamıştır. Birçok durumlarda erkek çocuğun annesine, kız çocuğun da babasına karşı cinsel arzular duyduğu konusunda kuşku yoktur. Ne var ki anne ve babanın kışkırtıcılık etkilerinin, kandaşla cinsel ilişki isteklerinde çok önemli bir etken olması bir yana (*Freud bu kışkırtıcılığı önce görmüş, sonra yadsımıştır; aynı görüş daha sonra Ferenczi tarafından yeniden ele alınmıştır*) cinsel istekler anne saplantısının nedeni değil, sonucudur.

Anneye duyulan kandaşla cinsel ilişki bağılılığı, çoğu kez yalnızca annenin sevgisine ve koruyuculuğuna duyulan özlemi değil ondan korkmayı da belirtir. Bu korku her şeyden önce kişinin gücünü ve bağımsızlık duygusunu zayıflatan bağımlılığın sonucunda doğar; bu korku en ağır gerileme durumlarında gördüğümüz annenin memesine ya da rahmine dönme eğilimlerinden duyulan korku da olabilir. Bu isteklerin hepsi anneyi çocuğun gözünde tehlikeli bir yamyama ya da her şeyi yutan bir canavara dönüştürebilir.

Tehlikesiz düzeyde anne saplantısının oldukça sık rastlanan bir türünü görebiliriz. Böyle erkekler kendilerini rahatlatmak, onları sevecek, onlara hayran olacak bir kadın ararlar; kadın onlara annelik etsin, onları beslesin, onlara baksın isterler. Bu tür bir sevgi bulamazlarsa hafif bir huzursuzluk ve ruhsal çöküntü duyarlar.

¹ Bu konuyla ilgili olarak Sicilya’daki Mafya’yı örnek göstermek ilginç olacaktır. Kadınların alınmadığı, birbirine sıkı sıkıya bağlı erkeklerin oluşturduğu (öyle anlaşılıyor ki kadınlara da hiç dokunmayan) bu örgüt, üyelerince “mama” (Anne) diye anılır.

Erkeklerin çoğunda bu saplantının izleri kalır; her erkekte rastladığı kadında annesinden bir şeyler bulma isteği vardır. Bununla birlikte bağın yoğunluğu fazlaysa çoğunlukla cinsel ya da duygusal bazı çatışmalar ve belirtiler ortaya çıkar.

Anne saplantısının en yoğun düzeyi “kandaşla cinsel ilişki bağları içinde birlikte yaşama”dır. “Birlikte yaşama” ne demektir? Birlikte yaşamanın değişik dereceleri vardır; ama hepsinde ortak bir öge bulunur. Birlikte yaşama bağıllığı içinde olan kişi bağlandığı “asıl” kişinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. O kişi olmadan yaşayamaz; ilişki tehlikeye girdiğinde aşırı huzursuzluk ve korku duyar. (Şizofreniye yatkın hastalarda bu tür ayrılık birdenbire şizofren bir çöküntüye yol açabilir.) Bağlanan kişinin bağlandığı insan olmadan yaşayamayacağını söylerken ille de o kişiyi asıl kişiyle bedensel olarak birlikte kalmak zorunda olduğunu söylemek istemiyorum; kişi bağlandığı erkek ya da kadınla çok az görüşebilir ya da asıl kişi ölmüş olabilir (bu tür birlikte yaşama bazı kültürlerde “atalara tapma” olarak kurumlaştırılmıştır); bu bağıllık temelde duygusal ve düşünsel bir bağıllıktır.

Anlatmaya çalıştığım şey anne bağıllığının, bir yandan anne sevgisini özlerken bir yandan onun yıkıcılığından korkmanın Freud’un cinsel arzularından doğduğunu söylediği “*Oedipus Bağı*”ndan daha güçlü ve daha önemli olduğudur. Bununla birlikte bilinçli algılamalarımızla bilinçaltı gerçekler arasındaki uyumsuzluktan doğan bir sorun vardır. Bir erkek annesine karşı cinsel arzu duyduğunu anımsıyor ya da düşünüyor, içinden bir direnme duygusu yükselir; ama cinsel arzusunun ne olduğunu artık bildiğinden cinsel arzusunun değil de bu arzusunun nesnesi’nin bilincine varmayı yadsır.

Aynı durum “anne korkusu” için de geçerlidir. Bir insandan korkmanın ne demek olduğunu hepimiz biliriz. O kişi bizi azarlayabilir, aşağılayabilir, cezalandırabilir. Hepimiz bu deneyimi geçirmiş, bu duruma az ya da çok gözü peklikle katlanmışızdır. Ama içinde aslan olan bir kafese sokulduğumuzda ya da içi yılanlarla dolu bir çukura itildiğimizde neler duyacağımızı biliyor muyuz? Kendimizi çaresizlik içinde titrer bir durumda gördüğümüzde duyduğumuz dehşeti anlatacak sözcük bulabilir miyiz? Oysa anne “korkusu”nu oluşturan şey, böyle bir deneyimin ta kendisidir.

Kandaşla cinsel ilişki eğilimi de narsisizm gibi akıl ve nesnellikle çelişir. Annemle aramdaki canlı bağı koparamazsam, kesinliğin ve korunmanın yarattığı puta tapmaktan vazgeçemezsem, put kutsallaşacaktır. Bu put eleştirilemez. “anne” yanlış yapamayacağına göre “anne”yle çelişen ya da onun onaylamadığı birisini nesnel olarak nasıl değerlendirebilirim? Saplantının nesnesi anne değil de aile, ulus ya da ırk olduğu zaman yargı ve değerlendirme yetisinin zayıfladığını görmek daha da güçleşir. Bu saptılar birer erdem olarak kabul edildiklerinden güçlü bir ulus ya da din saplantısı kolayca yan tutucu ya da çarpıtılmış yargılara yol açabilir; bu yargılar aynı saplantıyı paylaşan öteki kişilerce de benimsendiğinden gerçeğin ta kendisi olarak kabul edilir.

Kandaşla cinsel ilişki saplantısının bir diğer hastalıklı belirtisi de, bağımsızlığın kişilik bütünlüğüyle çatışmasıdır. Anneye ve kabileye bağlı kişi kendisi olmakta, istediği şeylere inanmakta, kendini istediği şeylere adamakta özgür değildir. Böyle bir kişi dünyaya açılmadığı gibi onu kucaklayamaz da; anne bağıllığının yerine geçen ırksal-ulusal-dinsel saplantının tutsağı olarak yaşar her zaman. İnsan kendisini her türlü kandaşla cinsel ilişki saplantısından kurtardığı ölçüde doğar; ileriye dönerek kendini ancak o zaman gerçekleştirebilir.

Özetlersek: *Annelik yapan kişiye ya da onun yerini alan şeylere-kana, aileye, kabileye-bağlı kalma eğilimi her kadının ve erkeğin içinde doğuştan getirdiği bir özelliktir.* Bu eğilim, karşıtı olan eğilimle-doğmak, gelişmek, büyümekle-sürekli bir çatışma içindedir. Normal gelişme durumunda büyüme eğilimi baskındır. Ağır hastalıklı durulardaysa birlikte yaşama eğiliminin getirdiği gerileme isteği ağır basar; bu da kişinin tüm yetilerini yitirmesiyle sonuçlanır. Normal olgunluk düzeyine erişmiş bir kişide de bu üç eğilim birleşebilir. ***Ölüm sevgisinin karşıtı yaşam sevgisi, narsisizmin***

karşıtı sevgidir; kandaşla cinsel ilişki saplantısıyla birlikte *yaşama'nın karşıtıysa bağımsızlık ve özgürlüktür*. Bu üç eğilimin birleşerek oluşturduğu belirtiyeye “büyüme belirtisi” diyeceğim.

ÖZGÜRLÜK, GEREKİRCİLİK, SEÇENEKÇİLİK

İnsanın yaradılışı için yeterli bir tanım bulma güçlüğü şu ikilemden doğar: İnsanın özünü oluşturan belli bir madde'nin bulunduğunu varsayarsak o zaman ilk ortaya çıkışından bu yana insanın hiçbir temel değişiklik geçirmediği anlamına gelen evrimdışı, tarihdışı bir görüşe süreklenmiş olur, böyle bir görüşü en eski atalarımızla tarihin son dört altı bin yılı içinde ortaya çıkan uygar insan arasındaki korkunç değişikliklerle bağdaştıramayız. Öte yandan evrimci bir görüş edinir, insanın sürekli değiştiğine inanırsak insanın “yaradılış”ı ya da “öz”ü denen şeyin içeriği olarak ne kalacaktır geriye? Bu ikilem şu türden insan “tanımları”yla da çözülemez:

İnsan siyasal bir hayvandır (Aristoteles); söz verebilen hayvandır (Nietzsche); ya da öngörü ve imgelemleriyle üretim yapan hayvandır (Marx); bu tanımlar insanın temel niteliklerini belirtir ama insanın öz'ünü anlatmaz.

Bence bu ikilem, insanın özünü belirli bir nitelik ya da madde olarak değil tersine *insanın varoluş biçiminde yatan bir çelişki* diye tanımlayarak çözümlenebilir. Bu çelişki iki dizi gerçekten doğar:

1. İnsan bir hayvandır ama içgüdüsel donatımı, öteki hayvanlarınkıyla karşılaştırıldığında eksik ve yetersizdir; insan yaşayabilmek için maddi gereksinmelerini doyuracak araçlar üretmek, dil ve gereç geliştirmek zorunda kalmıştır.
2. İnsanın da öbür hayvanlar gibi, ivedi, uygulanabilir amaçlara ulaşmak için düşünme süreçleri kullanmasını sağlayan zekası vardır; ama insanda öbür hayvanlarda bulunmayan başka bir zihinsel nitelik daha bulunmaktadır. İnsan kendisinin, geçmişinin ve ölüm demek olan geleceğinin farkındadır; küçüklüğünün ve güçsüzlüğünün de farkındadır; öbür insanların da, başkaları-dostlar, düşmanlar ya da yabancılar-olarak farkındadır.

İnsan şu korkutucu çatışmayla karşı karşıyadır: *Doğanın tutsağıdır, ama gene de düşüncelerinde özgürdür; doğanın bir parçasıdır ama gene de doğanın dışına taşmıştır; ne tam doğanın içinde ne de tam dışındadır*. Kendinin farkında oluşu insanı dünyadan kopuk, yalnız, ürkek bir yabancıya dönüştürmüştür.

İnsan bütünleşmek, yalnızlık ve belirsizlik korkusundan kurtulmak istediğinde geldiği yere-doğaya, hayvansal yaşama ya da atalarına-dönmeyi deneyebilir. Kendisini insan kılan ama gene de ona azap veren şeyden, aklından ve kendisinin farkında olma yeteneğinden kurtulmak isteyebilir. Yüz binlerce yıl insanların salt bunu yapmaya çalıştıkları anlaşılıyor. İlkel dinlerin tarihi, birey söz konusu olduğu zaman da, insanların ağır ruhsal bozuklukları bu çabaya tanıktır. İlkel dinlerde ve bireyin ruhsal yapısında şu ya da bu biçimde aynı ağır ruh bozukluğunu görüyoruz.

İnsanın varoluşu sorununa, insan olma sorumluluğuna bulunacak ve gerici, ilkel çözümün yerine geçebilecek **çözüm**, ilerici çözüm, *geriye giderek değil insanın insanca güçlerinin tümünü, tüm insanlığını, kendi içinde bütünüyle geliştirmesi, yeni bir uyum kurmasıyla sağlanabilir*.

İlerici çözüm, ilk kez köktenci bir biçimde (ilkel gerici dinlerle insancı dinler arasında geçiş oluşturan pek çok din vardır) insanlık tarihinin İ.Ö. 1500'le İ.Ö. 500 arasındaki o olağanüstü döneminde ortaya çıkmıştır. Bu görüş İ.Ö. 1350 yıllarında Mısır'da İkhnaton'un öğretisinde, aynı sıralarda İbraniler'de Musa'nın öğretisinde ortaya çıkmıştır.

İ.Ö.600'le 500 arasında aynı fikir Çin'de Lao-Tse, Hindistan'da Buda, İran'da Zerdüş, Yunanistan'da filozoflar, İsrail'de de peygamberler tarafından dile getirilmiştir. İnsanın ereği, bütünüyle insan olma, yitirdiği uyumu yeniden kazanma isteği değişik kavramlar ve simgelerle anlatılmıştır. İkhnaton'a göre bu amacın simgesi Güneş'tir; Musa'ya göre bilinmeyen tarih

Tanrı'sıdır; Lao-Tse bu amaca Tao (yol) demiştir. Buda aynı şeyi Nirvana'yla simgelemiştir; Yunanlı düşünürler aynı fikri hareket ettirilemeyen hareket vericiyle, İranlılar Zerdüş'tle, peygamberler de Mesih'le, “*her şeyin sona ermesi*”yle anlatmaya çalışmışlardır.

Bütün bu yeni dinlerin ve akımların düşünsel görüşleri birbirlerinden ayrı olsa da hepsinde ortak olan insanın temel seçeneğiydi. İnsan iki seçenekle karşı karşıyaydı: *Gerilemek* ya da *ilerlemek*. İnsan ya geriye dönerek çok ilkel, acınası bir çözüme başvuracaktı; ya da insanlığa doğru ilerleyip onu geliştirecekti.

Sağlıklı insan tanımımız belli bir kültürdeki genel kafa yapısına göre değişir. Töton vahşilerine göre “sağlıklı” insan vahşi bir hayvan gibi davranabilen kişiydi. Böyle bir kişi bugün psikozlu bir hasta sayılacaktır. Zihinsel deneyimlerin bütün ilkel türleri-ölüm sevgisi, aşırı narsisizm, kandaşla cinsel ilişki bağlarıyla birlikte yaşama-bugün ciddi ruh hastalıkları olarak görülmektedir; oysa ilkel kültürlerdeki eski insanları ortak ilkel dürtüleri birleştirip bütünleştirdiğinden, bunların hepsi şu ya da bu biçimde “normal”, giderek “ideal” kabul ediliyordu. Bu ilkel dürtüler daha az yoğun olduklarında karşıt güçler tarafından bastırılır; bu baskının sonucunda da “nevroz” doğar.

Gerici ve ilerici kültürlerdeki ilkel tutumlar arasındaki temel ayrım sırasıyla şöyledir: eski bir kültürde ilkel yaklaşım içindeki insan kendini kopmuş değil tersine ortak kamuoyuyla desteklenmiş görür; ilerici bir kültürdeyse aynı insanın durumu bunun tam tersidir. Gerçek şudur ki bugün içinde yaşadığımız ilerici kültürde bile toplumun üyelerinin büyük çoğunluğu oldukça güçlü ilkel eğilimler taşımaktadırlar; ama bu eğilimler yaşamın normal akışı içinde bastırılır ve ancak savaş gibi özel koşullar altında ortaya çıkar.

İnsanın yaradılışı ya da özü, iyiliği ya da kötülüğü özel bir maddeden oluşmaz; tersine insan varoluşunun her koşulunda bulunan bir çelişkiden doğar. Bu çelişki de kendi içinde bir çözüm gerektirir; temelde yalnızca ilerici ve gerici çözümler vardır. İnsanda bazen doğuştan gelen bir ilerleme dürtüsüyümüş gibi görünen şey yeni bir çözüm aramanın getirdiği devingenlikten başka bir şey değildir. Ulaştığı bu düzeyde insanı yeni çözümler bulma görevine iten yeni çelişkiler ortaya çıkar. Bu süreç son amaç olan eksiksiz insan olma, dünyayla tam bir uyum içinde yaşama durumuna gelinceye dek sürer gider. İnsanın açgözlülükten, çatışmalardan bütünüyle kurtulacağı o son, tam “uyanma” amacına (Budizm öğretisi) ulaşıp ulaşmaması ya da ancak ölümden sonra ulaşabileceği (Hıristiyan öğretisi) bizi burada ilgilendirmez. Önemli olan tüm insanı dinlerde ve felsefe öğretilerinde “Yeni Amaç”ın aynı oluşudur; insan bu amaca gittikçe daha çok yaklaşabilme inancıyla yarar.

İnsanın özü iyilik ya da kötülükten, sevgi ya da nefretten değil de çelişkilerden oluşuyorsa, bu çelişkiler yeni çözümler gerektiriyor, bu çözümler de gene yeni çelişkilere yol açıyorsa, o zaman insan bu ikilemi ya gerileyici ya da ilerleyici bir tutumla çözebilir. Yakın Çağ tarihi bize bunun pek çok örneğini göstermiştir. Paralarını, toplumdaki yerlerini yitirmiş, özellikle orta sınıftan milyonlarca Alman Hitler'in önderliği altında Töton atalarının “vahşileşme” kültürüne dönmüştür. Aynı şey Stalin yönetiminde Ruslar'ın, Nanking'in “ırzına geçmeleri” sırasında Japonlar'ın, Amerika'nın güneyindeki zencileri linç eden insan sürülerinin de başına gelmiştir.

İnsan herhangi bir zamanda iyiliği seçmekle özgür müdür, yoksa içindeki ve dışındaki güçlerle kuşatıldığından elinde böyle bir özgürlük yok mudur?

Özgürlükten seçme özgürlüğünü kastediyorsak o zaman sorun, örneğin A'yla B arasında bir seçme yapmakta özgür olup olmamak anlamına gelir. Gerekebilirler özgür olmadığımızı söylemişlerdir; çünkü insan-doğadaki başka bütün varlıklar gibi-nedenlerle belirlenir; boşluğa atılmış bir taş nasıl düşmemekte özgür değilse insanın da A'ya B'den birisini seçmekten başka bir özgürlüğü yoktur; çünkü onun A'yı ya da B'yi seçmesini belirleyen, onu buna zorlayan ya da bu seçmeye neden olan duygular vardır.

Gerekirciliğe karşı koyanlarca bunun tersi savunulur; dinsel temele dayanarak Tanrı'nın insana iyilikle kötülük arasında seçme yapma özgürlüğünü verdiği-bu yüzden de insanın elinde bu özgürlüğün bulunduğu-ileri sürülür. İkinci olarak da insanın özgür olduğu, yoksa eylemlerinden sorumlu tutulamayacağı belirtilir. Üçüncü olarak, insanın öznel bir biçimde özgür olma deneyimini yaşadığı, özgürlüğünün bilincinde olmasının da özgür olarak varolabileceğine kanıt olduğu söylenir. Bu savların hiçbirisi inandırıcı değildir.

Birinci sav, insanın Tanrı'ya inanmasını, Tanrı'nın insanlar için ne gibi planlar yaptığını bilmesini gerektirir.

İkincisi, insanı eylemlerinden sorumlu tutma, böylece onu cezalandırabilme isteğinden doğmuş gibidir. Eskiden de, şimdi de pek çok toplumsal düzenin bir parçası olan cezalandırma fikri, büyük ölçüde bu görüşe dayanmaktadır.

Üçüncü sav, özgürlüğün bilincinde olmanın özgürlüğün kanıtı olduğu savı, Spinoza ve Leibniz tarafından bütünüyle çürütülmüştür. Spinoza yanlış bir özgürlük sanısına kapıldığımızı, çünkü isteklerimizin farkında olduğumuzu, oysa bu istekleri doğuran nedenleri bilmediğimizi göstermiştir. Leibniz de istencin yarı yarıya bilinçaltı olan eğilimlerle belirlendiğini kanıtlamıştır.

Maddi ve ruhsal yoksunluk içinde yetişen kimseye karşı sevgi ve ilgi duymayan, bedeni yıllarca alkol almaktan yıpranmış, koşullarını değiştirme olanağını hiçbir zaman bulamamış bir insanın-böylesi bir insanın-kendi seçmesini yapmakta “özgür” olduğu söylenebilir mi? Bu tutum gerçeklere ters düşmez mi? Sevgisiz bir tutum değil midir bu?

Bunun tersi olan tutum, insanın seçmekte özgür olmadığını, belli bir noktada aldığı kararların daha önce yer alan iç ve dış olaylar tarafından belirlenip kararlaştırıldığını savunan tutum ilk bakışta insana daha gerçekçi ve akla yakın gelir.

Optimum özgürlüğü kazanmak, zorunluluğun zincirlerinden kurtulmak insanın kendisine kalmıştı. Freud'a göre bilinçaltının farkında olmak, Marx'a göre de toplumsal-ekonomik güçlerin ve sınıfsal çıkarların farkında olmak bu özgürleşmenin koşullarıydı; her ikisinde de farkında olmaya ek olarak etkin bir istenç ve savaşım özgürlüğü sağlamak gerekli koşullardı.

Son olarak da **“sorumluluk”** kavramının kullanılışındaki kargaşalığa bakalım. “Sorumluluk” sözcüğü çoğunlukla benim cezalandırarak ya da suçlanacak bir insan olduğumu göstermek için kullanılır; bu açıdan baktığımızda kendi kendimi suçlamamla başkalarının beni suçlamasına izin vermem arasında pek büyük bir ayrım yoktur. Kendi kendimi suçlu bulursam cezalandırırım; başkaları beni suçlu bulurlarsa onlar cezalandırır.

Bununla birlikte başka bir sorumluluk kavramı daha vardır ki onun cezalandırma ya da “suç”la hiçbir ilişkisi yoktur. Bu anlamda sorumluluk yalnızca “o şeyi yaptığının farkındayım” anlamını taşır. Aslında yapılan şey “günah” ya da “suç” olarak görülür görülmez yabancılaştırılır. O şeyi yapan Ben değilimdir; “günahkar”, “kötü insan”dır; cezalandırılması gereken “öteki kişi”dir; elbette bu arada suçluluk duyma ve kendini suçlamanın üzülmeye, kendini lanetlemeye, yaşamı lanetlemeye yol açtığını belirtemeye gerek yok. Bu noktayı en büyük Hasidik² ustalardan biri olan Ger'li Isaac Meier çok güzel belirtmiştir:

Yaptığı kötü bir şeyden söz eden ve onu düşünüp duran kişi, derinlerine indiği kötülüğü düşünüyor demektir; insan neyi düşünüyorsa onun içine sapanmıştır-insan tüm ruhuyla düşündüğü şeyin içine batmıştır; bu yüzden de hala kötülük içinde yüzmektedir. Elbette o kişi düzelemez, çünkü ruhu kabalaşacaktır, yüreği çürüyecektir, bundan da öte, üstüne üzüntülü bir hava çökecektir. Ne yararı var? Pisliği öyle de karıştırırsan, böyle de karıştırırsan pislik gene pisliktir. Günah işlemiş olmak ya da olmamak-cennette ne yararı olabilir bunun bize? Bunları düşüneceğin zamanı cennetin coşkulu mutluluğu için inciler dizerek geçirebilirsin. İşte bunun için kutsal kitapta şöyle yazar:

² 18. Yüzyılda Polonya'da ortaya çıkan, Yahudi mistiklerinin oluşturduğu bir mezhep

“Kötülükten ayrıl, iyilik yap.”-kötülükten bütünüyle yüz çevir; o yolda düşünüp durma ve iyilik yap. Yanlış bir şey mi yaptın? Öyleyse onu doğru bir şey yaparak dengele.

Aynı biçimde Tevrat'ta geçen ve çoğu zaman “günah” diye çevrilen *çatah* sözcüğü de aslında (yolu) “yitirmek” demektir; bunda “günah” ve “günahkar” sözcüklerindeki suçlayıcılık yoktur. Aynı biçimde İbranice’de “tövbe” sözcüğü de teşubah’dır ve (Tanrı’ya, kendi özüne, doğru yola) “dönmek” anlamındadır; bu sözcükte de kendini suçlama anlamı yoktur. Talmud’da da “dönüşün ustası” (“tövbe etmiş günahkar”) deyimini geçer; böyle birinin hiç günah işlemeyenlerden üstün olduğu söylenir.

Spinoza’ya göre *özgürlük*, gerçekliğin farkında olmaktan, bu gerçekliği kabul etmekten doğan, bireyin ruhsal ve zihinsel yeteneklerini en iyi biçimde geliştirmesini sağlayacak eylemleri belirleyen “yeterli fikirler”den oluşur. Spinoza’ya göre insan eylemini, tutkular ya da (nedenler’le) akıl belirler. Tutkuların yönetiminde insan, tutsak gibidir; aklın yönetimindeyse özgürdür.

Akıldışı tutkular insanı elinde oyuncak eden, onu gerçek öz çıkarlarının tersine hareket etmeye zorlayan, onun güçlerini zayıflatıp yok eden, ona acı çektiren tutkulardır. Seçme özgürlüğü sorunu aynı ölçüde iyi iki olasılık arasında seçme yapmak, tenis oynamakla yürüyüşe çıkmak, bir dostu görmeye gitmekle evde oturup kitap okumak arasındaki seçme değildir. Gerekecilik ya da belirlenmezlik söz konusu olduğunda, seçme özgürlüğü her zaman daha kötüye karşı daha iyi olanı seçme özgürlüğüdür. Daha iyi ya da daha kötü olma durumu da her zaman yaşamın temel ahlaksal sorununa bakılarak anlaşılır-ilericilikle gericilik, sevgiyle nefret, bağımsızlıkla bağımlılık arasında bir seçmedir bu. Özgürlük, akıldışı tutkuların sesine karşı aklın, sağlığın, huzurun, vicdanın sesini dinleme ve izleme yeteneğinden başka bir şey değildir.

“Özgürlük” kavramını iki değişik anlamda kullanabileceğimiz ortaya çıktı sanıyorum:

Bunların birincisinde *özgürlük*, olgun, bütünüyle gelişmiş, üretici bir insanın tutumunun, yaklaşımının ve kişilik yapısının bir parçasıdır; bu anlamda “özgür” insandan seven, üretici, bağımsız bir insan olarak söz edilebilir. Aslında bu anlamda özgür bir insan gerçekten seven, üretici ve bağımsız bir kişidir; bu anlamda özgürlük, iki olası eylem arasında özel bir seçmeyi değil o insanın kişilik yapısını gösterir; bu anlamda “kötülüğü seçmekte özgür olmayan” insan bütünüyle özgür olan insandır.

Özgürlüğün ikinci anlamı, şimdiye dek kullana geldiğimiz anlamı, özlü söylersek birbirine zıt iki seçenek arasında seçme yapma yetisidir; ne var ki bu seçenekler yaşamda her zaman akılsal çıkarılara karşı akıldışı çıkarıları, yaşamın gelişmesine karşı durgunluk ya da ölüm arasında bir seçmeyi gösterir; bu ikinci anlamda en iyi ve en kötü insan seçmekte özgür değildirlere; seçme özgürlüğüyse ancak birbiriyle çatışan eğilimler taşıyan ortalama kişi için söz konusudur.

Şöyle bir genelleme yapılabilir belki: Birçok insanın yaşamlarında başarısızlığa uğramaları akla uygun davranabilme özgürlüğünün ellerinde bulunduğunu görememelerinden, seçmenin farkına vardıkları zaman da artık karar vermek için zamanın geçmiş olmasındandır.

Asıl kararın ne zaman verildiğini görebilmekle çok yakından ilgili başka bir sorun daha vardır. Seçme yeteneğimiz yaşam deneyimlerimizle birlikte sürekli olarak değişir. Yanlış kararlar vermeyi ne denli uzun sürdürürsek yüreğimiz o ölçüde katılaştır; ne denli çok doğru karar verirsek yüreğimiz o ölçüde yumuşar-daha iyi söylersek o ölçüde canlılık kazanırız.

İnsan, belli ve belirlenebilir bir düzende bir araya gelen güçler topluluğundan oluşur. Kendine özgü bu güçler düzeninden oluşan “insan” sayısız etken altındadır: Çevresel koşullar (sınıf, toplum, aile), kalıtımsal ve bedensel koşullar; maddi olarak inceleyebileceğimiz bu etkenlerin, “sonuçlar”ı önceden belirleyen “zorunlu” nedenler olup olmadıklarını anlayabiliriz.

Yaradılıştan utangaç bir insan ya aşırı sıkılgan, içine kapanık, edilgen, pısrık birisi olabilir ya da çok sezgili birisi, örneğin yetenekli bir şair, bir ruhbilimci ya da doktor olabilir. Ama böyle bir insanın duygusuz, umursamaz, vurdumduymaz, “istediğini alan” bir insan olma yolunda “gerçek bir olanağı” yoktur. Şu ya da bu yönde gelişmesi, ona yön veren öteki etkenlere bağlıdır. Aynı ilke

yaradılıştan sadistliğe eğilimi olan ya da çok erken yaşlarda sadistlik eğilimi geliştiren insan için de geçerlidir; bu durumda o kişi ya sadist olur ya da sadistliğiyle savaşır o yanını yenerek öylesine güçlü bir zihinsel “koruyucu madde” geliştirir ki artık zalimce davranamaz; üstelik kendisine ya da başkalarına karşı girilen zalimliklere karşı da aşırı duyarlı olur; ama hiçbir zaman sadizme karşı ilgisiz bir kişi olamaz.

Öyleyse sonuç olarak insanın eylemlerinin, her zaman kişiliğini etkileyen (çoğu zaman bilinçaltı) güçlerden doğan eğilimlerden doğduğunu söyleyebiliriz. Bu güçler belli bir yoğunluğa ulaştığında öylesine etkili olabilirler ki insana belli eğilimler vermekten de öteye giderek onu belirlerler; böylece kişinin elinde seçme özgürlüğü diye bir şey kalmaz. Birbiriyle çatışan bu eğilimlerin kişilik içinde olumlu bir biçimde etkili olduğu durumlarda seçme özgürlüğü var demektir.

Belirlenmezlik diye bir şey yoktur hiçbir zaman; bazen gerekircilik vardır, bazen de yalnızca insana özgü farkında olma olgusundan doğan seçenekçilik vardır. Başka bir deyişle her olay bir nedenden doğar. Ne var ki o olaydan önceki etkenler topluluğunda bir sonraki olayın neden olabilecek dürtüler bulunabilir. Bu olası nedenler arasından hangisinin belirleyici neden olacağı insanın karar anının farkında olmasına bağlıdır. Başka deyişle hiç bir şey nedensiz değildir; ama her şey (sözcüğün “katı” anlamıyla) belirlenmiş değildir.

Spinoza, Marx ve Freud kendilerinin gerekirci olarak nitelendirilmelerine yol açan anlatımlar kullanmakla kalmamış; bundan öte, izleyici ve öğrencileri de onları böyle yorumlamışlardır. Özellikle Marx ve Freud için doğrudur bu. Pek çok “Marx’çi” tarihin sanki değiştirilemeyecek bir akışı varmış, gelecek bütünüyle geçmiş tarafından belirlenmiş, belli olayların olması kaçınılmazmış gibi bir dil kullanmıştır. Freud’un öğrencilerinin çoğu da Freud için aynı görüşü savunmuşlardır; onlara göre Freud’un ruhbilimi sonraki sonuçları önceki nedenlerle açıklayabildiği için bilimseldir.

Modern ruhbilimin kurucusu olan ve insanı belirleyen etkenleri gören Spinoza gene de bir ahlak kitabı yazıyor. Spinoza’nın amacı, insanın tutsaklıktan özgürlüğe nasıl geçebileceğini göstermektir. Onun “*ahlak*” anlayışı, özgürlüğün ele geçirilmesidir. Bu ele geçirme eylemi akılla, yeterli düşüncelerle, farkında olmayla gerçekleştirilebilir; ne var ki bu, birçok insanın göstermek istediğinden çok daha büyük bir çaba göstererek gerçekleştirilebilir ancak.

Ana kavramların çoğu üç düşünürde de ortaktır:

(1) İnsanın eylemleri daha önceki nedenlerle belirlenir; ama insan kendisini bu nedenlerin etkisinden farkında olma ve çabayla kurtarabilir.

(2) Kuram ve uygulama birbirinden ayrılamaz. “Kurtuluş” a ya da özgürlüğe ulaşabilmek için insanın bilmesi, “kuramı”nın doğru olması gerekir. Ama insan eyleme girip mücadele vermedikçe bilemez. Bu üç düşünürün üçünün de en büyük buluşu kuram ve uygulamanın, yorum ve değişikliğin birbirinden ayrılamayacağıdır.

(3) İnsanın bağımsızlık ve özgürlük savaşını yitirebileceği konusunda gerekirci olsalar da bu düşünürler temelde seçenekçidirler: Hepsi de insanın belirlenebilir bazı olasılıklar arasında seçme yapabileceğini, bu seçeneklerden hangisinin gerçekleşeceğini insana bağlı olduğunu söylemişlerdir; seçenekler arasında seçme yapma, özgürlüğünü yitirmemişse insana bağlıdır.

Bu yüzden örneğin Spinoza herkesin kurtuluşa erebileceğine inanmamıştır, Marx toplumculuğun ister istemez başarıya ulaşacağına, Freud da kendi yöntemiyle her nevrozun iyileştirilebileceğine inanmamıştır. Gerçekten de bu dünürlerin üçü de hem kuşkucu hem de büyük inanç sahibi kişilerdir.

İnsanın yüreğini, iyiliğe ve kötülüğe yatkınlığını inceledik. Bu kitabın ilk bölümünde ortaya attığımız sorular konusunda daha sağlam bir sonuca ulaşabildik mi acaba?

Belki. Gene de araştırmamızın sonuçlarını şöylece özetlemek yararlı olacaktır:

1. Kötülük, insana özgü bir olgudur. İnsanlık öncesi duruma dönme, insana özgü olan nitelikleri (aklı, sevgiyi, özgürlüğü) yok etme çabasıdır. Ama kötülük yalnız insana özgü değil aynı zamanda trajik bir şeydir de. İnsan gerileyerek en ilkel yaşama, en ilkel deney biçimlerine dönse bile insan olmaktan kurtulamaz; bu yüzden bir çözüm olarak kötülükte doyum bulamaz. Hayvan kötü olamaz; temelde, yaşamını sürdürmesini sağlayan yaradılıştan getirdiği dürtülerine göre davranır. Kötülük insanlık alanının dışına kayarak insanca olmayan alana taşma çabasıdır; ama gene de son derece insanca bir şeydir, çünkü insan “Tanrı” olamayacağı gibi hayvan da olamaz. **Kötülük**, *insanın insanlık yükünden kurtulma yolunda giriştiği trajik çabada kendisini yitirmesidir.*

2. Kötülük dereceleri aynı zamanda gerileme derecelerini gösterir. En büyük kötülükler, yaşama en çok karşı olan eğilimlerdir: ölüm sevgisi, ana rahmine, toprağa, canlı olmayan şeylere dönmek için girişilen kandaşlar arası cinsel ilişki bağıyla birlikte yaşama çabası; narsisist bir biçimde insanın kendisini kurban etmesi; bu durumda insan yaşama düşman olacak ve kendi benliğinin hapisanesinden kurtulamayacaktır. Böyle yaşamak, “cehennem”de yaşamaktır.

3. Daha küçük gerileme derecelerine göre daha küçük kötülükler vardır: Sevgi yoksunluğu, akıl yoksunluğu, ilgi yoksunluğu, gözü peklik yoksunluğu gibi.

4. İnsan, gerilemeye de ilerlemeye de yatkındır; bu da insanın hem iyiliğe hem kötülüğe yatkın olduğunu söylemenin başka bir yoludur. Her iki yatkınlık belli bir denge oluşturuyorsa insan seçmekte özgürdür ama farkında olma yetisinden ve çabasından yararlanması koşuluyla.

5. İnsan, seçmekte özgür olduğu ölçüde kendi eylemlerinden sorumludur. Ama sorumluluk ahlaksal bir varsayımdan başka bir şey değildir, çoğu zaman da yetkililerin insanı cezalandırma isteklerini akla uydurmak için başvurdukları bir şeydir.

6. İnsanın yüreği katılaşabilir, insanlıktan çıkabilir, ama hiçbir zaman insanlık dışı olamaz. Her zaman insan yüreği olarak kalır. Hepimiz, insan olarak doğmakla belirlenmişizdir; bu yüzden de sonu gelmeyen seçimler yapmak göreviyle yükümlüyüz. Amaçlarla birlikte araçları da seçmemiz gerekir. Kimsenin bizi kurtaracağına güvenmemeliyiz; ama yanlış seçimlerin kurtulmamızı engelleyeceğinin farkında olmalıyız.

Gerçekten de iyiliği seçebilmek için farkında olmamız gerekir-ama başka bir insanın acısına, başka bir insanın dostça bakışına, bir kuşun ötüşüne, otların yeşilliğine karşı duyarlılığımızı yitirmişsek, farkında olmanın da yararı olmaz.

KAYNAKÇA

Sevginin ve Şiddetin Kaynağı / *The Heart of Man Its Genius for Good and Evil*

Erich FROMM

Altıncı Basım: Şubat 1994

Payel Yayınları: 51

Değerli Kardeşlerim,

Erich FROMM'un "[Sevginin ve Şiddetin Kaynağı](#)" adlı 140 sayfalık eserini, 19 sayfada derleyerek sizlerle paylaşmak istedim.

FROMM, yapıtında:

“Yaşam yaratmak, güçsüz insanda bulunmayan birtakım nitelikleri gerektirir. Yaşamı yok etmekse yalnızca, bir tek niteliği-şiddete başvurmayı-gerektirir. Güçsüz insan, tabancası, bıçağı ya da kuvvetli bir bileği olduğu sürece başkalarının ya da kendisinin içindeki yaşamı yok ederek onu aşabilir. Böylece, kendisini yadsıyan yaşamdan öç almış olur.

Ödünleyici şiddet, güçsüzlükten doğan ve güçsüzlüğü ödünleyen bir şiddet türüdür. Yaratamayan bir insan, yok etmek ister, yaratırken, yok ederken salt bir yaratık olma rolünün ötesine geçer.” diyerek, insanın yüreğini, iyiliğe ve kötülüğe yatkınlığını incelemektedir

Sağlık ve Esenlik dileklerimle.

Halit YILDIRIM.